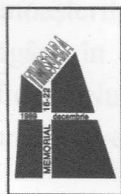

16-22 DECEMBRIE 1989 TIMIȘOARA

ENCICLOPEDIA REVOLUȚIEI DIN TIMIȘOARA 1989

Volumul III *Teme ale Revoluției*

Coordonator:
Lucian Ionică

Timișoara
2016

Sumar

Cuvînt înainte	5
----------------------	---

Capitolul I Zilele Revoluției

15 dec. - László Tőkés – prima manifestare în sprijinul său	8
16 dec. – Începe revolta	12
16 dec. – Oprirea tramvaielor în Piața Maria	18
16 dec. – Confruntările din Piața Maria	23
16 dec. – Marșul manifestațiilor spre Comitetul Județean P.C.R	27
16 dec. – Coloana manifestațiilor pe traseul: Catedrală – Circumvalațiunii	32
16 dec. – Grupuri de manifestații pe traseul: Comitetul Județean P.C.R – Calea Buziașului – Calea Girocului – Complexul Studențesc	36
17 dec. – Calea Aradului	38
17 dec. – Calea Lipovei	41
17 dec. – Complexul studențesc	46
17 dec. – Calea Șagului	48
17 dec. – Deschiderea focului la Catedrală	50
17 dec. – Defilarea fanfarei militare	53
17 dec. – Gara de Nord	55
17 dec. – Piața Libertății	56
17 dec. – Piața Operei	60
17 dec. – Piața Timișoara 700	64
17 dec. – Piața Traian	67
17 dec. – Podul Decebal	71
17 dec. – Strada Ialomița	76
17, 18 dec. – Calea Girocului	77
17, 18, 19 dec. – Bulevardul Tinereții	86
17, 18, 19 dec. – Calea Buziașului	87
18 dec. – Evenimentele de la Catedrală	90

Capitolul II

Teme ale Revoluției

Arestări în rândul demonstranților	93
Bilețelele Revoluției	95
Cimitirul Eroilor	97
Cimitirul Săracilor	102
Comandanții veniți la Timișoara	106
Consulatul General al Iugoslaviei din Timișoara	109
Contextul internațional	110
Dezinformarea privind numărul morților de la Timișoara	113
Distrugerea documentelor referitoare la cadavrele sustrate	117
Dosarele procuraturii	119
Elevi timișoreni în evenimentele din decembrie 1989	124
Forțele de represiune care au acționat la Timișoara – (16-25 Decembrie 1989)	
Ministerul Apărării Naționale	130
Inspectoratul Județean al Ministerului de Interne Timiș	137
Direcția Securității Statului Timiș	138
Miliția Județeană Timiș	138
Miliția Municipiului Timișoara	138
Trupele de grăniceri	140
Trupele de Securitate	143
Gărzile patriotice	145
Identificarea cadavrelor incinerate	148
Izolarea Timișoarei	162
Jurnaliștii străini răniți la Timișoara	164
Lozincile Revoluției	166
Nicolae și Elena Ceaușescu și represiunea de la Timișoara.....	168
Patrulele Zet	171
Proclamația Frontului Democratic Român	174
Radio Europa liberă și mișcările de protest de la Timișoara.....	176
Spitalul CFR	180
Spitalul de Copii	181
Spitalul Militar	183
Spitalul Municipal	185
Spitalul Județean Timiș	187
Spitalul „Victor Babeș”	191
Sustragerea și incinerarea cadavrelor	192

Victimele de după 22 decembrie	197
- Bld 23 August	197
- Bulevardul Republicii	198
- Calea Aradului	203
- Calea Buziașului	207
- Calea Girocului	208
- Calea Lipovei	210
- Doi militari decedați	217
- Gara de Est	217
- Întreprinderea Poligrafică Banat	218
- Piața Libertății	221
- Piața Operei	226
- Piața Traian	231
- Strada Peneș Curcanul	231
- Strada Oituz	232
- Zona Dorobanți	240
- Zona Freidorf	243
- Zona Leontin Sălăjan (Take Ionescu)	243
Vizita lui Ceaușescu în Iran	247

Capitolul III

Enigme ale Revoluției

- Agenții străini și Revoluția	250
- Au fost teroriști?	254
- De ce s-a tras după 22?	257
- Decesul generalilor Constantin Nuță și Velicu Mihalea	262
- Incendiul din Freidorf	264
- Răniți împușcați în Spitalul Județean?	267
- Timișoara '89: revoluție populară sau complot extern?	279
- Turiștii străini din decembrie 1989	283

Addenda	286
Bibliografie	299

Dumitru Tomoni

15 decembrie 1989 – László Tőkés – prima manifestare în sprijinul său

La sfârșitul serviciului religios oficiat în duminica de 10 decembrie 1989, pastorul László Tőkés și-a anunțat enoriașii că urma să fie evacuat din casa parohială și le-a cerut să se adune în jurul Bisericii Reformate în ziua de 15 decembrie, pentru a asista la această evacuare (Mioc, 2002:28). Pentru a evita posibilitatea organizării unor manifestări de susținere, autoritățile locale i-au cerut pastorului să-și retracteze chemarea, sugerându-i că nu va fi mutat în ziua respectivă (Siani-Davies, 2006:88).

Pastorul nu a dat curs acestei cereri. De la primele ore ale dimineții zilei de 15 decembrie, câteva zeci de enoriași s-au adunat în fața Bisericii Reformate: „Întâi câte 3-4, care n-aveau curajul să steie în fața casei (unde erau milițieni în uniformă). Se plimbau prin zonă, intrau în farmacie, ieșeau, intrau în alimentară, ieșeau. La un moment dat, a apărut la geam Tőkés, și atunci toți cei care erau împrăștiați s-au adunat și l-au întrebat dacă are nevoie de ceva.”(Mioc, 2002:26). La apariția enoriașilor în fața locuinței pastorului, milițienii de la ușă s-au retras dar nu pentru mult timp, iar oamenii Securității care asigurau filajul de la distanță au raportat ofițerului de serviciu prezența enoriașilor (Damian, 1999:26).

Maiorul Radu Tinu, adjunctul șefului Securității Județului Timiș, l-a trimis la fața locului pe lt. Petru Pele, șeful Serviciului I A Informații Interne ce se ocupa de supravegherea preotului, și în același timp i-a raportat situația creată la casa lui Tőkés colonelului Traian Sima, șeful Securității Județului Timiș (AMRT Decl. Tinu 1990:1).

În jurul orei 10,00, Tinu s-a deplasat în zona Bisericii Reformate, unde a constatat că pe lângă enoriași s-au adunat și aproximativ 30 de persoane care se interesau de situația pastorului (AMRT Decl. Tinu 1990:1).

Colonelul Ion Popescu, inspector șef al Inspectoratului Județean Timiș al Ministerului de Interne, a constituit o grupă de comandă din care făceau parte Traian Sima, Ioan Deheleanu, șeful Miliției județene și alte cadre cu funcții de răspundere din cadrul inspectoratului. În același timp, Popescu l-a informat pe ministrul de Interne Tudor Postelnicu despre evenimentele de la Timișoara și despre măsurile luate.

În scurt timp, cei care trec prin Piața Maria află despre situația pastorului Tókéș și o parte dintre ei, din curiozitate, se reîntorc în piață (Stoenescu, 2009:48).

În jurul orelor 12,00, secretarul II al Ambasadei S.U.A., Denis Curry, însoțit de o ziaristă de la Ambasada Marii Britanii la București – urmăriți în permanență de către organele de filaj ale Securității locale – au încercat să ia legătura cu pastorul Tókéș. Potrivit declarațiilor ofițerilor de Miliție, Denis Curry nu a reușit să ia legătura cu Tókéș (Dușu 2006:97), în schimb Árpád Gazda mărturisește că diplomatul american a vorbit cu pastorul, la ușa locuinței, în limba engleză (Mioc, 2002:26). Un lucru este cert: după plecarea diplomatului, milițienii au fost retrași de la ușa pastorului.

După-masă, numărul persoanelor din fața bisericii ajunge la peste 100, iar comportamentul trecătorilor oscilează între curiozitate și nedumerire. Pe lângă enoriașii bisericii, au venit mai mulți credincioși bapțiști și penticostali. La propunerea secretarului Comitetului Municipal P.C.R. Ion Rotărescu, primarul Petru Moș a trimis mai mulți activiști de partid la Biserica Reformată, pentru a vedea ce se întâmplă în fața locuinței lui Tókéș (Damian, 1999:29).

Spre seară, numărul celor adunați în fața casei pastorului reformat crește. Se aprind lumânări. Pastorul baptist Petru Dugulescu, contrar practicilor cultului, îi permite unui credincios să cumpere lumânări de la o biserică ortodoxă și să le împartă celor prezenți în fața locuinței lui Tókéș: „În 15 decembrie, înainte de lăsarea serii, unul din tinerii de la biserica noastră mi-a cerut încuviințarea să meargă la Biserica Ortodoxă din Piața Sinaia, foarte aproape, să cumpere lumânări. Peste zece minute s-a întors și mi-a arătat un mare pachet de lumânări. Le-a împărțit celor prezenți. Era un tablou feeric, neobișnuit pentru o țară comunistă” (Cernicova-Bucă, 2014:65).

Fiind informat de către col. Sima că spre seară, în fața bisericii erau 300-400 de credincioși cu lumânări aprinse, gen. mr. Gianu Bucurescu, adjunct șef al ministrului de Interne, a dispus ca Securitatea să nu intervină și să lase această situație în seama Miliției, Departamentului Cultelor și Consiliului Popular Timiș (AMRT, Decl. Sima, 1990:3).

Pastorul Tókéș a deschis fereastra și le-a vorbit în limba română celor prezenți: „Dragi creștini! Noi nu am făcut nimic rău. Noi am propovăduit credința și acum ei vor să ne evacueze. Probabil că astăzi nu vor acționa, dar mâine o vor face (Milin, 1990:16). Prin strigăte, mulțimea și-a manifestat solidaritatea cu pastorul și l-a asigurat că nu îl vor părăsi și îl vor apăra în fața autorităților. Nu peste mult timp, auzind că în stradă se cântă „Deșteaptă-te, române!”, pastorul a ieșit din nou la geam, spunându-le celor din fața locuinței că, deși îi plac cântecele patriotice, nu crede că este momentul și locul să se

cânte. Victor Burghilea, tehnician la ELBA, își amintește: „La un moment dat, de jos se înfiripă, destul de timid, dar se înfiripă, un «Deșteaptă-te, române». După a doua strofă, parohul se adresează mulțimii sfătuind-o să nu cânte astfel de cântece, nu că nu i-ar plăcea și lui, dar este periculos și pentru el și pentru mulțime. Se aud «nu vă lăsăm!», «nu vă lăsăm!».” (Mioc, 1997:49)

După lăsarea întinericului, mulțimea devine mai agitată, având loc și altercații între cei veniți să-l susțină pe pastor – numărul lor depășea cifra 1000 (Milin, 1990:50) – și forțele de supraveghere și intervenție. Văzând că un om mai în vârstă, târât de doi civili spre o mașină Dacia, striga după ajutor, regizorul Ștefan Iordănescu a intervenit izbindu-l pe unul cu capul în grilajul de fier al magazinului „Progresul” și lovindu-l în față pe celălalt. Gestul curajos al tânărului regizor a fost urmat de intervenția mulțimii, care „ca la un semnal, a început să-i lovească pe securiști: i-au călcat în picioare.” (Milin, 1990: 18). La scurt timp, în colțul bisericii, un tânăr „se lupta cu alți doi, mai în vârstă. Unul dintre „civili”, mai mic, în jur de 25 de ani, într-o geacă gri, îmblănită, tuns scurt și îngrijit, încerca să-i pună cătușele adolescentului, pe care l-a smuls dintre lume, trăgându-l de cap și de păr (Milin, 1990: 18-19). Și în acest caz, mulțimea a intervenit, l-a eliberat pe tânăr, iar pe agresor l-a târât până în fața roților unui tramvai care staționa. Mai mult, câțiva protestatari au sărit în vagon, la cabina vatmanului și au vrut să pornească tramvaiul pentru a-l călca pe agresor. Acesta a fost salvat prin intervenția unui coleg mai voinic care l-a tras de pe șina de tramvai și l-a scos din mijlocul mulțimii, episod descris de Simion Popescu, muncitor la I.J.T.L. Timișoara: „Mulțimea a năvălit pe agresor, scoțând puștiul din mâinile lui. L-au călcat pur și simplu, umplându-l de sânge.

Câțiva l-au târât apoi până în fața roților tramvaiului care staționa, cu direcția spre gară. Alții au sărit în vagon, la cabina vatmanului și au vrut să pornească, să-l calce pe cel pus jos în lume. Îl țineau pe linie, de cap și de picioare. Spre norocul lui, un individ masiv, voinic, tot cu o căciulă de iepure, a reușit să-l tragă de picioare afară, căutând să scape prin fața tramvaiului de lume, sărind gardul din stație amândoi; s-au postat peste drum, în fața alimentării. Deși în stare de șoc... păreau amenințători, ținând ceva sub haine (Milin, 1990: 18-19).”

Primul-secretar al Comitetului Județean de Partid, Radu Bălan, s-a deplasat seara în Piața Maria, pentru a vedea situația creată la locuința lui Tőkés (AMRT Decl. Bălan, 1990:1). Ulterior, i-a raportat situația secretarului C.C. al P.C.R., Emil Bobu, și i-a trimis pe primarul Petru Moț și pe secretarul Rotărescu la pastorul Tőkés. În discuția care a avut loc, i-au dat asigurări pastorului că nu va fi evacuat și i-au promis că îi vor rezolva și celelalte

doleanțe: aprovizionarea cu lemne, punerea geamurilor sparte și asistență medicală pentru soția gravidă (Mioc, 1997:27).

La întâlnire au participat și cinci reprezentanți ai celor din stradă. Aceștia trebuiau să comunice mulțimii că s-a ajuns la un acord și să-i îndemne să plece acasă. Conform celor stabilite, Árpád Gazda a vorbit mulțimii în limba maghiară, din ușa bisericii, iar inginerul István Ion în limba română: „Oameni buni, aici primarul Petre Moț și Rotărescu au făcut niște făgăduieli. Hai să le dăm șansa să demonstreze că au spus lucruri adevărate. De aceea vă roagă și domnul Tókés să mergeți acasă. Dar mâine să veniți să vedeți dacă s-au ținut de cuvânt. Dacă nu, fiecare din voi să mai aducă și vecinii, pentru că aici se întâmplă o nedreptate.” (Mioc, 1997:27)

După acest apel, la miezul nopții mulțimea s-a împrăștiat.

16 dec. – Începe revolta

Odată cu pornirea tramvaielor, la adăpostul întunericului, în dimineața zilei de 16 decembrie, Securitatea a înființat mai multe posturi de filaj la domiciliul lui László Tókes, unde deja se aflau 10-15 persoane care comentau despre situația pastorului și a soției sale (AMRT, Raport Mavru, 17.12.1989:1). Această situație este comunicată de către Radu Tinu colonelului Sima, care îi informează pe col. Gheorghe Rațiu, șeful Direcției de Informații Interne, pe generalul Alexie Ștefan, secretar de stat în ministerul de Interne, ce răspundea de județul Timiș și pe generalul Gianu Bucurescu, adjunct al ministrului de Interne (AMRT, Decl. Atudoroaie, 6.01.1990:1).

Evenimentele din ziua precedentă, cât și faptul că la primele ore ale dimineții se adunaseră 25-30 de persoane în fața locuinței pastorului, l-au făcut pe Radu Bălan să-i informeze pe cei prezenți la obișnuita ședință de secretariat că sunt „ceva probleme în Piața Maria”. (Procesul de la Timișoara, 2006:2069) La scurt timp, Ceaușescu l-a sunat pe Bălan, interesându-se de situația privitoare la Tókes și cerându-i să treacă la evacuarea pastorului. Luat prin surprindere, Bălan a încercat să minimalizeze cele întâmplate în seara precedentă și să-l asigure că „în oraș este liniște, studenții merg la cursuri, iar muncitorii lucrează”. (Rado, 2013:28). În ceea ce privește evacuarea pastorului, Bălan a avut obiecții asupra legalității unui astfel de demers, deoarece nu trecuse termenul de opt zile de la pronunțarea sentinței până la executarea hotărârii judecătorești. Răspunsul lui Ceaușescu a fost fără echivoc: „Ce vă cramponați de câteva ore! Să luați măsuri să-l evacuați imediat”. (Procesul de la Timișoara, 2005:1419).

Venit la Timișoara pentru rezolvarea unor probleme personale, fostul prim-secretar al județului Timiș, Ilie Matei, a fost informat de către Bălan de situația pastorului Tókes, inclusiv de poziția lui Ceaușescu, pe care Matei a aprobat-o.

În acest timp, în fața Bisericii Reformate grupul curioșilor continua să crească și pentru că se răspândise zvonul că pastorul „va fi arestat și lichidat”. (AMRT, raport Mavru, 17.12.1989:1). Tensiunea a fost întreținută și de prezența celor doi reprezentanți ai puterii locale, Moț și Rotărescu, care au venit la pastor pentru a-l asigura că îi vor fi aduse lemne, vor fi puse geamurile sparte și că, a doua zi, va putea ține slujba religioasă. În timp ce Tókes primea aceste promisiuni, doi medici, Jurchescu Pavel, inspector la Direcția Sanitară, și Rab

Ioan asigurau asistența medicală soției, convenind că nu era nevoie de internare, totul putându-se rezolva ambulatoriu (Suciu, 2008:146).

În ciuda mai multor apeluri făcute de Tókés, cei adunați în fața bisericii au refuzat să se împrăștie. În aceste condiții, autoritățile se mobilizează în vederea unei intervenții în forță. La orele prânzului, lt.col. Corpodeanu Ion i-a ordonat căpitanului Dorneanu Cornel, șeful Biroului de Pază și Ordine al Miliției Municipale Timișoara, să pregătească plutonul de intervenție. Plutonul era format din 30 de subofițeri de Miliție, toți sectoriști, dotați cu costume de protecție de culoare albastră, scuturi, bastoane din cauciuc și căști cu vizor. Ulterior au fost dotați cu spray-uri lacrimogene și cătușe (Procesul de la Timișoara, 2005:1746). Aceeași dorință de restabilire a liniștii prin împrăștierea cât mai rapidă a celor adunați în fața locuinței pastorului o manifestă și responsabilii din București. Generalul maior Constantin Nuță, adjunct al ministrului de Interne și șef al Inspectoratului General al Miliției, i-a solicitat col. Ioan Popescu informații despre situația de la Biserica Reformată, măsurile ce au fost luate de către organele locale de partid, Securitate și Miliție, și i-a ordonat să pună în aplicare Ordinul M.I. nr. 02600/1988, privind păstrarea și restabilirea ordinii publice, plan ce se găsea întocmit la toate reședințele de județ (Damian, 1999:31). Planul prevedea trupele de șoc capabile să acționeze rapid și eficient în caz de necesitate și stabilea dispozitivele de luptă în diferite zone din oraș.

La orele 14,45, col. Popescu a alarmat prin lansarea parolei „Fulgerul” unitățile subordonate – trupele de miliție-securitate, pompieri, subunitatea antiteroristă (U.S.L.A.) și Brigada de Grăniceri Timișoara, trecută la Ministerul de Interne de la Ministerul Apărării Naționale prin Ordinul M.I. nr. 01072 din 13 decembrie 1989, pentru a acționa împotriva demonstrațiilor, potrivit prevederilor Planului unic întocmit în baza Ordinului 002600/1988 al ministrului de Interne (Procesul de la Timișoara, 2005:1297). Aceste măsuri sunt raportate ministrului de Interne Tudor Postelnicu de către col. Popescu, care își reafirmă hotărârea de a interveni în forță pentru împrăștierea protestatarilor de la Biserica Reformată. În acest scop au fost trimiși în Piața Maria căpitanul Dorneanu, comandantul plutonului de intervenție, și alți doi ofițeri, îmbrăcați în civil și dotați cu o stație radio-recepție, pentru a stabili dispozitivul ce trebuia ocupat, direcția de acțiune și itinerariul de deplasare (Damian, 1999:34).

În alertă intră și organele locale de partid, astfel că directorii marilor întreprinderi timișorene primesc ordin să nu plece acasă și să pregătească echipe de 20-30 de salariați în stare să acționeze, la nevoie, pentru menținerea ordinii, deoarece în oraș este o situație deosebită (Procesul de la Timișoara, 2006:2131).

În ciuda acestor pregătiri, situația fără precedent din zona Pieței Maria a creat mari probleme autorităților locale. Ele înțeleg că numai prin dialog cu pastorul Tókés și concesiile minore, oamenii din stradă nu se împrăștie, dar în același

timp nu au motive să intervină în forță și nici nu știu cum să o facă. Autoritățile locale manifestă evidente rezerve față de o intervenție în forță pentru împrăștierea mulțimii și încearcă să obțină aceleași rezultate prin mijloace care să nu le creeze probleme. În acest sens, pe de o parte, din ordinul primarului Petru Moț sunt trimiși 60-70 de sindicaliști în fața casei lui Tőkés, pentru a împiedica coagularea protestatarilor, iar pe de altă parte Radu Bălan dispune mobilizarea Gărzilor Patriotice pentru paza unor obiective și pentru menținerea liniștii (Procesul de la Timișoara, 2005:1422).

În jurul orelor 17,00, Ceaușescu l-a sunat de mai multe ori pe Bălan pentru a se interesa despre situația din Timișoara, dar acesta a căutat să minimalizeze lucrurile, spunându-i că în fața locuinței pastorului sunt doar 150-200 de cetățeni pașnici, care nu reprezintă niciun pericol. Având alte informații, potrivit cărora numărul timișorenilor aflați pe străzile orașului era mult mai mare, Ceaușescu l-a admonestat și l-a întrebat dacă a ieșit Armata în stradă. Iritarea lui Ceaușescu a devenit maximă atunci când a aflat de la Bălan că nimeni nu a dat ordin să iasă Armata în stradă, iar pentru rezolvarea situației create au fost mobilizați doar 204 luptători din cei 40.000 de membri ai Gărzilor Patriotice din Timișoara (Procesul de la Timișoara, 2005:1422).

După aceste convorbiri telefonice, atât pentru Ceaușescu, cât și pentru cei din anturajul său era evident că autoritățile locale nu sunt capabile să restabilească liniștea în Timișoara și că se impune trimiterea de „ajutoare din București”, oameni care să acționeze cu mai multă duritate și determinare. Și totuși, în ciuda informațiilor primite prin diferite surse, nici pentru cei din conducerea țării situația creată în Timișoara nu era foarte clară. De aceea, Emil Bobu l-a trimis la Timișoara pe Nicolae Mihalache, adjunct al șefului secției organizatorice a Comitetului Central al P.C.R., cu o misiune clară: „Nu ai nici o sarcină. Mergi pentru ca să mă informezi pe mine, să știu și eu care este situația”. (Procesul de la Timișoara, 2006:2026).

Admonestările lui Ceaușescu nu aveau cum să-l lase indiferent pe Radu Bălan, astfel că șeful județului este nevoit să acționeze rapid. Sună la Comandamentul Diviziei din Timișoara, la Comandamentul Armatei a IV-a de la Craiova și la ministrul Apărării, generalul Vasile Milea, pentru a afla dacă au primit ordin de mobilizare, dar toți cei contactați au răspuns negativ. La scurt timp, Milea i-a comunicat că între timp a primit ordin de la Ceaușescu să scoată Armata pe străzile orașului Timișoara, dar fără armament și muniție. În același timp, Milea l-a informat că, din ordinul lui Ceaușescu, duminică, 17 decembrie, se va organiza o defilare a trupelor M.Ap.N. pe străzile orașului, pentru a pune în valoare forța și capacitatea de utilizare a armatei (Procesul de la Timișoara, 2005:1424). Pentru a avea o imagine cât mai reală despre ceea ce se întâmplă în oraș, în jurul orelor 19,00 Bălan se deplasează în Piața Maria, fiind însoțit de Nicolae Mihalache, care,

între timp, sosise cu un avion în Timișoara. În piață ei constată că „era o mulțime de oameni în continuă creștere”, „în jur de aproximativ 2.000”, că erau „câțiva milițieni și câțiva membri ai Gărzilor Patriotice”, iar circulația tramvaielor era oprită, dar nu identifică nicio soluție de rezolvare a acestei situații, lucru recunoscut de Bălan la proces: „De fapt, domnule președinte, vă spun foarte deschis... practic, nu putea să se facă absolut nimic, nu găseam soluție, nu puteam să ne gândim cum să acționăm asupra acestor oameni.” (Procesul de la Timișoara, 2005:1427-1429).

Deruta lui Bălan și a altor reprezentanți ai autorităților locale era explicabilă, pentru că nu s-au mai confruntat cu o asemenea situație: sute de timișoreni ieșiți în stradă să își exprime nemulțumirile.

Într-adevăr, la lăsarea serii numărul timișorenilor care se aflau în zona Pieței Maria era în continuă creștere, afirmație confirmată și de studentul Bogdan Cristian: „Mulțimea creștea cu cât se întuneca, oamenii păreau tot mai hotărâți, se strigau lozinci tot timpul, tramvaiele circulau, erau pline, faptul acesta putea aduce servicii grupului de demonstranți, oamenii aveau să vorbească, vestea se răspândea, purta prin oraș un îndemn ce, din fericire, avea să fie urmat.” (Suciu, 1990:22).

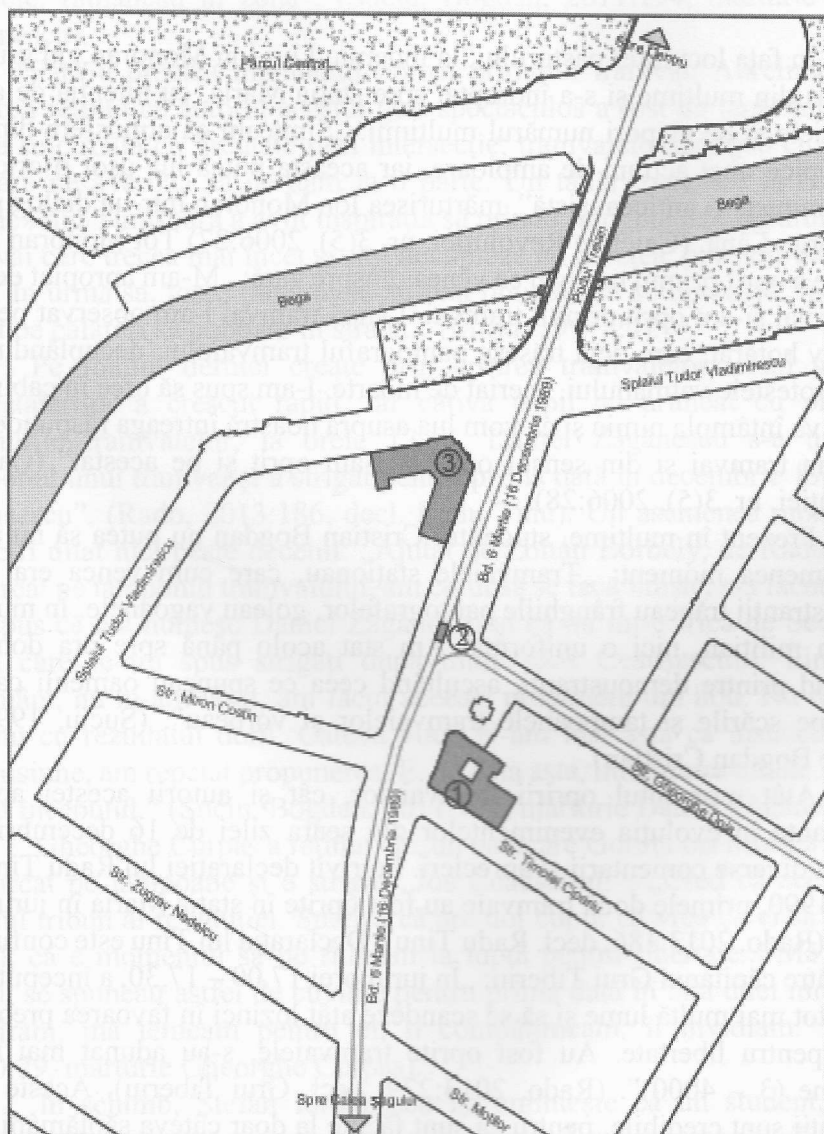
Tókéș a ieșit de mai multe ori la fereastră cerându-le protestatarilor să plece acasă. Pentru că un grup a încercat să urce la apartamentul pastorului deoarece se zvonise că acolo erau mai mulți securiști, care îl amenințau, pastorul s-a adresat din nou mulțimii: „Fraților, repet, nu sunt în pericol. Pe de altă parte v-aș ruga să mă lăsați să-mi pregătesc predica pentru mâine. Știu, vreți să mă ajutați, dar îmi faceți numai greutate. Repet, nu sunt în pericol. Dacă vreți să vă convingeți, formați o delegație...”. (Suciu, 1990:28, mărturie Gheorghe Curpas). „În acele momente – își amintește Claudiu Iordache – între noi și el exista o prăpastie! El cobora în infernul fricii, noi ne avântam spre el pe crestele unor gesturi sublime. El ne îndemna să plecăm. Noi îi răspundeam că rămânem, că nu vom pleca și că nu-l vom lăsa singur orice s-ar întâmpla!” (Suciu, 2008:34, mărturie Claudiu Iordache).

Într-adevăr, s-a format o delegație de șase protestatari care au urcat în apartamentul pastorului și au constatat că pastorul nu este amenințat de către securiști, dar mulțimea nu s-a lăsat convinsă. De teama reacției autorităților, membri ai comunității reformate cer ajutorul credincioșilor de la biserica baptistă, situată în apropiere, pentru a da manifestației un caracter religios. Avem în acest sens mărturia lui Imre Borbély, cercetător la „Solventul” Timișoara, ajuns deputat UDMR de Harghita între 1992-1996: „În 16 decembrie am fost împreună cu Balaton Zoltán la pocăiți pe malul Begăi, am uitat numele pastorului de acolo, mi-a fost coleg deputat [e vorba de Petre Dugulescu, pastor baptist și fost deputat PNȚCD]. I-am rugat să vină să cânte colinde pentru ca față de Securitate László să aibe acest alibi, nu este o demonstrație politică, este o demonstrație religioasă. Au venit și au cântat colinde, dar știrea despre demonstrația care a fost în 15 și care

n-a fost prea mare s-a răspândit prin oraș, astfel încât în 16 deja a fost acolo o mulțime care a venit pe la prânz foarte înfierbântată și clar cu o tentă politică. În 16 practic comunitatea reformată n-a mai avut nici un fel de efect asupra mulțimii.” (Mioc, 2002:52, mărturie Imre Borbely).

În scurt timp, oamenii au început să cânte „Deșteaptă-te, române!”, să joace „Hora Unirii!” și să strige lozinci: „Libertate!”, „Vrem căldură!”, „Vrem pâine!”. Atmosfera l-a impresionat în mod deosebit pe inginerul Alexandru Ciura, care tocmai ieșea din farmacia din zonă: „Momentul acela n-o să-l uit niciodată. La ieșire există o treaptă. Exact când am călcat pe ea, am auzit strigându-se «Libertate». Lozinca m-a înfiorat. Era primul strigăt revendicativ pe care-l auzeam de când mă știu... De atunci am acționat ca într-un fel de transă”. (Suciu, 2008:76, mărturie Alexandru Ciura). Nici poetul Nicolae Bădilescu nu putea uita acele momente de excepție: „Când s-a strigat prima dată «Vrem căldură», ne găseam în starea de a merge s-o obținem și oamenii îl invitau pe Tökés să se așeze în frunte, pentru a-l urma până unde îl găseau pe ăla care să ne dea căldura aceea blestemată! Dar se știe, insul n-a fost în stare să simtă ce șansă îi oferă viața”. (Suciu, 2008:76, mărturie Nicolae Bădilescu).

Piața Maria

Legendă

- 1. Biserica Reformată
- 2. Stația de tramvai

3. Regionala CFR

16 dec. – Oprirea tramvaielor în Piața Maria

În fața locuinței pastorului, la îndemnul lui Ion Monoran, un grup s-a desprins din mulțime și s-a îndreptat spre stația Maria, cu intenția de a opri tramvaiele și de a spori numărul mulțimii: „Simțeam că atmosfera din oraș era propice unei acțiuni de amploare, iar aceasta putea lua ușor o orientare anticomunistă și anticeaușistă”, mărturisea Ion Monoran într-un dialog purtat cu George Lână. (Caietele Revoluției, nr. 3(5), 2006:27) Tot Monoran a fost cel care a oprit primul tramvai ce venea dinspre gară: „M-am apropiat de linia de tramvai și-am oprit primul tramvai. Lângă tramvai l-am observat pe Zoly Borbély hotărât, care deja trăsese pantograful tramvaiului, decuplându-l, cu toate protestele vatmanului, speriat de moarte. I-am spus să urce în cabină, că nu i se va întâmpla nimic și că vom lua asupra noastră întreaga răspundere. A venit un tramvai și din sensul opus și l-am oprit și pe acesta.” (Caietele Revoluției, nr. 3(5), 2006:28).

Prezent în mulțime, studentul Cristian Bogdan nu putea să nu rețină un asemenea moment: „Tramvaiele staționau, care cum venea era oprit, demonstrații trăgeau frânghiile pantografelor, goleau vagoanele. În mulțime nici un milițian, nici o uniformă. Am stat acolo până spre ora douăzeci umblând printre demonstrații, ascultând ceea ce spuneau oamenii care se urcau pe scările și tampoanele tramvaielor și vorbeau”. (Suciu, 1990:22, ărturie Bogdan Cristian).

Atât momentul opririi tramvaielor, cât și autorii acestei acțiuni, importante în evoluția evenimentelor din seara zilei de 16 decembrie, au suscitât diverse comentarii și aprecieri. Potrivit declarației lui Radu Tinu din 12.01.1990, primele două tramvaie au fost oprite în stația Maria în jurul orei 17,30. (Rado, 2013:186, decl. Radu Tinu). Declarația lui Tinu este confirmată și de către căpitanul Grui Tiberiu: „În jurul orei 17,00 – 17,30, a început să se adune tot mai multă lume și să se scandeze atât lozinci în favoarea preotului, cât și pentru libertate. Au fost oprite tramvaiele, s-au adunat mai multe persoane (3 – 4000)”. (Rado, 2013:279, decl. Grui Tiberiu). Aceste două declarații sunt credibile, pentru că sunt făcute la doar câteva săptămâni de la momentul respectiv, iar cei doi ofițeri aveau importante atribuții în supravegherea protestatarilor.

Într-un dialog purtat în decembrie 1989 cu publicistul George Lână, Ion Monoran plasează momentul opririi tramvaielor în jurul orelor 19,00. (Caietele Revoluției, nr. 3(5), 2006:28). În schimb, Daniel Zăgănescu crede că evenimentul s-a petrecut mai devreme: „Era spre seară, aproximativ ora 17 [...]. Am oprit tramvaiele eu, Monoran, Zoltan Borbély... noi. Ne-am postat